

ΣΧΕΔΙΟ.Κ45.

6.5.1965: Ο ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΔΗΛΩΝΕΙ ΣΕ ΣΥΣΚΕΨΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΥΠΟ ΤΟΝ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟ ΓΕΩΡΓΙΟ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΠΛΑΖΑ ΟΤΙ ΑΝ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΟΝ ΚΑΛΕΣΕΙ ΝΑ ΚΗΡΥΞΕΙ ΤΗΝ ΕΝΩΣΗ ΘΑ ΤΟ ΚΑΜΕΙ ΑΜΕΣΩΣ. ΣΤΗ ΣΥΣΚΕΨΗ ΑΝΑΚΟΙΝΩΝΕΤΑΙ ΟΤΙ ΤΟ ΝΑΤΟ ΘΑ ΚΑΤΑΒΑΛΕΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΓΙΑ ΕΝΑΡΞΗ ΣΥΝΟΜΙΛΙΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

Μετά την υποβολή της έκθεσης του Μεσολαβητή των Ηνωμένων Εθνών για το Κυπριακό, Γκάλο Πλάζα, στα τέλη Μαρτίου **1965**, και χωρίς να έχει εξαφανισθεί εντελώς από το προσκήνιο το σχέδιο Ατσεσον, ο Πρόεδρος Μακάριος πήγε στην Αθήνα (**6.5.1965**) για διαβουλεύσεις με την Ελληνική Κυβέρνηση για την περαιτέρω πορεία μια και ο μεσολαβητής εισηγείτο την έναρξη συνομιλιών για επίλυση του Κυπριακού.

Αναχωρώντας από τη Λευκωσία ο Πρόεδρος Μακάριος αφού αναφέρθηκε στα πρασκήνια από διάφορες προσπάθειες για επιβολή λύσης, αντίθετης προς τη θέληση του Κυπριακού λαού και τις θεμελιώδεις αρχές των Ηνωμένων Εθνών και υπογράμμισε ότι "αί προσπάθειαι αύται θα προσκρούσουν επί της από κοινού μετά της Ελληνικής Κυβερνήσεως χαραχθείσης ενιαίας γραμμής από της οποίας δεν πρέπει να υπάρξει οιαδήποτε παρέκκλισις".

Ωστόσο όταν έφθασε στην Αθήνα διαπιστώθηκε από τα όσα αναφέρθηκαν σε σύσκεψη της Κυβερνητικής Πολιτικής Επιτροπής διαπιστώθηκε ότι το μόνο που δεν υπήρχε ήταν ενιαία γραμμή για επίλυση του Κυπριακού.

Είπε ο Αρχιεπίσκοπος που συνοδευόταν στο ταξίδι του από τους Υπουργούς Εξωτερικών και Εσωτερικών Σπύρο Κυπριανού και Πολύκαρπο Γιωρκάτζη:

"Αι πρόσφατοι εξελίξεις του Κυπριακού ζητήματος, ιδίως μετά την υποβολήν της εκθέσεως Πλάζα, καθιστούν αναγκαίαν την ανταλλαγήν απόψεων μετά της Ελληνικής Κυβερνήσεως επί της παρούσης θέσεως του μεγάλου εθνικού θέματος της Κύπρου και

των διαγραφομένων προοπτικών.

"Αντιλαμβάνομαι ότι καταβάλλονται εκ διαφόρων πλευρών προσπάθειαι εις τα παρασκήνια δι' εξεύρεσιν ή μάλλον επιβολήν λύσως αντιθέτου προς την θέλησιν του Κυπριακού λαού και τας θεμελιώδεις αρχάς του Καταστατικού Χάρτου των Ηνωμένων Εθνών. Είμαι όμως βέβαιος ότι η προσπάθεια αύτη θα προσκρούση επί της από κοινού, μετά της Ελληνικής Κυβερνήσεως χαραχθείσης ενιαίας γραμμής, από της οποίας δεν πρέπει να υπάρξη οιαδήποτε παρέκκλισις".

Στην Αθήνα ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος μίλησε για ύπαρξη προόδου στο Κυπριακό τους τελευταίους μήνες:

"Η εξέλιξις του Κυπριακού ζητήματος επέβαλλε την επίσκεψιν μου εις Αθήνας διά συνεννοήσεις μετά της Ελληνικής Κυβερνήσεως ως προς τον περαιτέρω χειρισμόν του θέματος. Δύναμαι να είπω ότι κατά τους τελευταίους μήνας εσημειώθη πρόοδος του Κυπριακού, ιδιαιτέρως από διεθνούς πλευράς απαιτείται δε πολύ προσεκτικός χειρισμός διά την αξιοποίησιν των επιτευχθέντων.

"Η τουρκική Κυβέρνησις διά να εξουδετερώση την διεθνή προβολήν του ζητήματος και να τοποθετήση τούτο επί βάσεως, εκτός των πλαισίων των Ηνωμένων Εθνών, επανέλαβε κατά δριμύτερον τρόπον τας απειλάς της, στρεφόμενας αυτήν την φοράν, όχι μόνο κατά της Κύπρου, αλλά και κατά της Ελλάδος. Είναι θλιβερόν διότι οι τουρκικοί εκβιασμοί κατά της Ελλάδος εξέσπασαν εις διώξεις κατά του Ελληνισμού της Κωνσταντινουπόλεως και εις απειλάς κατά του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

"Δεν γνωρίζω μέχρι ποίου σημείου θα φθάσουν αι απειλαί και οι εκβιασμοί της Τουρκικής Κυβερνήσεως. Εν πάση όμως περιπτώσει, δεν θα υποκύψωμεν εις οιασδήποτε πιέσεις. Το Κυπριακόν θα λυθή εντός των πλαισίων των Ηνωμένων Εθνών και βάσει της αρχής της Αυτοδιαθέσεως".

Στο επίκεντρο των συνομιλιών θα ήταν η έκθεση του Γκάλο Πλαζα και ενώ συνεχίζονταν οι

διαβουλεύσεις με την Ελληνική Κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου η εφημερίδα των Αθηνών "Ημέρα" (7.5.1965) δημοσίευσε συνέντευξη με τον Πρόεδρο Μακάριο στην οποία εξέθετε τις απόψεις του για την έκθεση και το ενδεχόμενο έναρξης συνομιλιών, ακόμα και με τους τουρκοκύπριους όπως εισηγείτο ο Γκάλο Πλάζα.

ΕΡ: Μακαριώτατε διεκηρύξατε επακειλημμένως ότι αμετάθετος σκοπός του Κυπριακού αγώνος είναι η Ένωση της Κύρου μετά της Ελλάδος. Φρονείτε ότι η διαγραφομένη διά της εκθέσεως του μεσολαβητού δρος Πλάζα διαδικασία διά την επίλυσιν του Κυπριακού δύναται να προωθήση την επίτευξιν του σκοπού τούτου;

ΑΠ: Δεν δύναμαι να συμφωνήσω επί όλων των σημείων της εκθέσεως Πλάζα. Τα εκτιθέμενα όμως υπό του μεσολαβητού, ως κριτήρια επί των οποίων δέον να βασισθή η λύσις του Κυπριακού προβλήματος είναι απολύτως σύμφωνα προς τας διατάξεις του Καταστατικού Χάρτου των Ηνωμένων Εθνών και τας διεθνούς παραδεδεγμένας δημοκρατικές αρχάς. Ο μεσολαβητής δεν αρνείται διά της εκθέσεως του το δικαίωμα αυτοδιαθέσεως του κυπριακού λαού. Συνιστά, εν τούτοις, όπως μη ασκηθή επί του παρόντος το δικαίωμα τούτο, επικαλούμενος ως επιχείρημα την πιθανότητα πολέμου μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας και επομένως την διατάραξιν της ειρήνης. Διαφωνώ πλήρως επί του βασικού αυτού θέματος. Το δικαίωμα αυτοδιαθέσεως του Κυπριακού λαού είναι απόλυτον και εν ουδεμιιά περιπτώσει πρέπει να εξαρτάται από την καλήν διάθεσιν της Τουρκίας.

ΕΡ: Κρίνετε ότι αι Ηνωμένοι Πολιτείαί και η Μεγάλη Βρετανία είχαν συνταχθή υπέρ της Ενώσεως εν τω πλαισίω του σχεδίου Ατσεσον και εις καταφατικήν περίπτωσιν διατί αποκρούσατε τούτο; Δύναται υπό τας διαμορφωθείσας νέας συνθήκας να αποτελέση τούτο σήμερον βάσιν διαπραγματεύσεων;

ΑΠ: Δεν γνωρίζω κατά πόσον αι Ηνωμένοι Πολιτείαί και η Μ. Βρετανία ηνύδουν την υπό του

σχεδίου Ατσεσον προνοουμένην Ενωσιν. Το σχέδιον Ατσεσον όμως, ωμίλει περί Ενώσεως, ενώ ουσιαστικώς επρόκειτο περί διχοτομήσεως εφ' όσον κατά το σχέδιον τούτο **300** τετραγωνικά μίλια θα παρεχωρούντο ως βάσις εις την Τουρκίαν με κυριαρχικά δικαιώματα. Εάν η πραγματοποίησις του σχεδίου Ατσεσον ενεφανίζετο εις τον Κυπριακόν (λαόν) ως Ενωσις θα απειτέλει την μεγαλυτέραν απάτην. Εξ όσων αναγινώσκω εις μερίδα του ελληνικού Τύπου, αντιλαμβάνομαι ότι δεν είναι γνωστά εις τον Ελληνικόν λαόν, αι λεπτομέρειαι του σχεδίου Ατσεσον. Δι' αυτόν τον λόγον δεν αποκλείω την πιθανότητα να δώσω προσεχώς εις τη δημοσιότητα λεπτομερείας του σχεδίου τούτου.

ΕΡ: Ο κ. Ανδρέας Παπανδρέου εδήλωσεν εν Λευκωσία ότι "Παπανδρέου είναι Μακάριος και Μακάριος είναι Παπανδρέου". Εκ τούτου πρέπει να συμπεράνωμεν ότι συμπίπτουν αι απόψεις υπέρ της καταργήσεως των βρετανικών βάσεων και υπέρ της αποστρατιωτικοποιήσεως της Κύπρου;

ΑΠ: Η φράσις αύτη δεν ελέχθη υπό του κ. Α. Παπανδρέου αλλ' υπό του Προέδρου της Συντονιστικής Επιτροπής των Συνεργαζομένων Οργανώσεων Λευκωσίας εις προσφώνησιν του προς τον κ. Παπανδρέου.

ΕΡ: Πώς αντιμετωπίζετε την εισήγησιν της εκθέσεως Πλάζα περί αυτοαποκλεισμού της Ενώσεως, ως αμέσου λύσεως του Κυπριακού; Προσανατολίζεσθε προς συνομιλίαν μετά της τουρκοκυπριακής ηγεσίας, αποκλείοντες απ' ευθείας διάλογον μεταξύ Αθηνών και Αγκύρας;

ΑΠ: Ως ήδη εδήλωσα δεν αποδεχόμεθα την εισήγησιν του δρος Πλάζα περί αποκλεισμού της Ενώσεως. Ως προς το θέμα των συνομιλιών μετά των Τουρκοκυπρίων ή της Αγκύρας έχω την προσωπικήν μου γνώμην, θα ανταλλάξω όμως επ' αυτού απόψεις μετά της Ελληνικής Κυβερνήσεως κατά την προσεχή επίσκεψιν μου εις Αθήνας.

ΕΡ: Ποίαι αι επιπτώσεις του Κυπριακού επί των σχέσεων μεταξύ της Κυπριακής Δημοκρατίας αφ' ενός

και της Αμερικής και της Βρετανίας αφ' ετέρου;

ΑΠ: Ο Κυπριακός Ελληνισμός αισθάνεται πικρίαν ιδιαιτέρω έναντι της αμερικανικής διότι πιστεύει ότι αι Ηνωμένοι Πολιτείαί είναι η χώρα, η οποία ηδύνατο να ασκήση την επιρροήν της επί της Τουρκίας και να θέση τέρμα εις τας τουρκικάς απειλάς και τους εκβιασμούς.

Με την άφιξη του στην Αθήνα ο Πρόεδρος Μακάριος πήγε κατ' ευθείαν στο Πρωθυπουργικό Γραφείο όπου συνεδρίασε η Κυβερνητική Πολιτική Επιτροπή. Σ' αυτήν παρέστησαν ο Πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου, ο Πρόεδρος Μακάριος, ο αντιπρόεδρος της Ελληνικής Κυβέρνησης Στέφανος Στεφανόπουλος και οι Υπουργοί Εξωτερικών και Εθνικής Αμυνας Πέτρος Γαρουφαλιάς και ποι ομόλογοι τους της Κύπρου Σπύρος Κυπριανού και Πολύκαρπος Γιωρκάτζης.

Σύμφωνα με τα πρακτικά που τηρήθηκαν η συνεδρία ήταν πολύωρη και σ' αυτήν έγινε αναφορά τόσο στην έκθεση Γκάλο Πλάζα και το σχέδιο Ατσεσον και στη στάση που τήρησε η Λευκωσία κυρίως στο σχέδιο Ατσεσον.

Στη σύσκεψη αυτή ο Πρόεδρος Μακάριος δέχθηκε σοβαρές επικρίσεις από τον Στέφανο Στεφανόπουλο ιδιαίτερα για την πολιτική του, αλλά και από τον Γεώργιο Παπανδρέου για την στροφή του προς τη Μόσχα.

Συζητήθηκε επίσης το θέμα της Ενώσεως και ενώ ο Πρόεδρος Μακάριος αναφέρθηκε στις επικρίσεις εναντίον του ότι τηρούσε ανθενωτική στάση και τόνισε πως μια τέτοια απόφαση θα έπρεπε να ληφθεί από την Αθήνα και ο ίδιος αμέσως θα προχωρούσε στην κήρυξη της.

Ωστόσο ο Στεφανόπουλος επέμενε σε από κοινού κήρυξη μιας τέτοιας απόφασης.

Ομως ο Γεώργιος Παπανδρέου αποφάνθηκε ότι μια τέτοια απόφαση για Ένωση ήταν πολύ δύσκολο να ληφθεί.

Ακόμα ο Πρόεδρος Μακάριος βρέθηκε στο στόχαστρο των Παπανδρέου και Στεφανοπούλου για τη στάση που τήρησε έναντι του σχεδίου Ατσεσον χωρίς

να γνωρίζει τις λεπτομέρειες του σχεδίου, ενώ η ελληνική Κυβέρνηση είχε απορρίψει τους όρους του στοχεύοντας σε βελτίωση του ιδιαίτερα στο θέμα της κυριαρχίας της βάσεως που προτεινόταν στην Τουρκία ο δε Γεώργιος Παπανδρέου προειδοποίησε τον πρόεδρο Μακάριο ότι "το να παίζη κανείς διαρκώς με την φωτιά περιέχει κίνδυνον".

Στη σύσκεψη ο Πέτρος Γαρουφαλιάς ανακοίνωσε ότι έχει ενημερωθεί πως το NATO σκεφτόταν να εγείρει το κυπριακό στη σύσκεψη του NATO στις 31 Μαΐου στο Παρίσι.

Στη σύσκεψη αναφέρθηκε ακόμα και το θέμα των συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου. Ο Μακάριος είπε ότι δεν υπήρχε άλλη διέξοδος ενώ σε κάποιο στάδιο εξέφρασε την ικανοποίηση του γιατί δεν έγιναν τελικά δεκτές οι προσπάθειες του για αλλαγή των συμφωνιών "διότι αν ήσαν καλύτερες εκείνες οι συμφωνίες, δεν θα είχαμε σήμερα το μεγάλο ηθικόν έρεισμα να πούμε ότι δεν μπορούμε να προχωρήσωμεν με αυτές τις συμφωνίες".

Τα πρακτικά της Κυβερνητικής Επιτροπής διέρρευσαν αργότερα και τα δημοσιεύει ο Σπύρος Παπαγεωργίου στον Τρίτο τόμο των Κρίσιμων Ντοουμέντων του Κυπριακού, σελ. 170-181:

Γ.ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ (Πρόεδρος Κυβερνήσεως): Σας καλωσορίζομεν. Χαίρω διότι ημπορούμεν να έχωμεν συνάντησιν ευρυτέραν, με μερίδα του Υπουργικού Συμβουλίου, που ονομάζομεν Κυβερνητικήν Πολιτικήν Επιτροπήν. Αποτελεί ζωηράν επιθυμίαν των συναδέλφων να συναντηθώμεν, διά να ακούσουν τας απόψεις σας.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Ευχαριστώ πολύ διά την συνάντησιν με τους συνεργάτας σας, διότι θα μας δοθή ευκαιρία να ανταλλάξωμεν απόψεις διά το Κυπριακόν θέμα, το οποίον δεν ενδιαφέρει μόνον την Κύπρον, αλλ' είναι θέμα πανεθνικόν. Προσωπικώς έχω την γνώμην ότι εσημειώθη πρόοδος επί του Κυπριακού.

Πρόοδος, κατ' εμέ, από δύο πλευρών: Πρώτον, τοπικώς επικρατεί ησυχία. Ελπίζω να συνεχισθή αυτή

ηρεμία. Στρατιωτικώς είμεθα σε αρκετά καλήν κατάστασιν, χάρις εις την βοήθειαν της Ελλάδος, και εφ' όσον το ζήτημα δεν λύεται μάλλον συνεχώς ετοιμαζόμεθα. Αλλά και από διεθνούς πλευράς έχει σημειωθή πρόοδος. Κατά την προσωπικήν μου γνώμην η έκθεση Πλάζα έχει αρκετά εποικοδομητικά στοιχεία.

Δεν ήτο δυνατόν να ικανοποιή απολύτως, αλλά τουλάχιστον τα κριτήρια, επί των οποίων τοποθετεί την λύσιν του Κυπριακού, είναι πολύ καλά. Μεταξύ αυτών αναφέρει και την αρχήν της αυτοδιαθέσεως, δεν την αποκλείει. Οπως είπε και εις τον κ. Κυπριανού προφορικώς εις την Νέαν Υόρκην: "Δεν σας αφαιρεί κανείς αυτό το δικαίωμα. Το έχετε. Το ζήτημα είναι κατά πόσον είναι συμβουλευσιμον να το ασκήσετε τώρα, εφ' όσον υπάρχουν αι τουρκικαί αντιδράσεις".

Επίσης, ανεξαρτήτως από τα σημεία της διαφωνίας μας, κατά τα άλλα η έκθεσις είναι συντεταγμένη με τόλμην γνώμης και γλώσσης και με πολλήν σαφήνειαν. Και έχω την γνώμην ότι πολύ μας έχει ωφελήσει από διεθνούς πλευράς. Διότι έως τώρα, αν ωμιλούσαμεν ημείς δια το Κυπριακόν, οι ξένοι θα έλεγον ότι ομιλούμεν κατά τρόπον μεροληπτικόν, ενώ μίαν έκθεσιν του Μεσολαβητού του ΟΗΕ ασφαλέστατα θα την διαβάσουν όλες οι ξένες Κυβερνήσεις και θα την λάβουν υπ' όψιν. Δεν ξέρομεν ποία θα είναι η συνέχεια. Κατά την αντίληψιν μου δυσκολεύεται η συνέχεια μεσολαβήσεως από τον Πλάζα εφ' όσον οι Τούρκοι δεν δέχονται.

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Εζητήθη ήδη;

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Οχι ακόμα. Επίσης δεν ξέρω τι σκέπτεται ο Πλάζα, ο οποίος είχε υπ' όψει του να έλθη εις την Κύπρον μετά το Πάσχα. Δεν έχομεν νεωτέρας ειδήσεις. Δεν αποκλείω να έλθη, να περιορισθή όμως μόνον εκεί, χωρίς να έλθη εις Αθήνας και Λονδίον, και να παραμερίση την Αγκυραν.

Τώρα εις την Κύπρον έχομεν μάλλον ηρεμίαν. Είχαμε τελευταίως τις προκλήσεις των Τούρκων. Είχαν προχωρήσει εις την "πρασίνην" γραμμήν και κατέλαβαν

μερικά ελληνικά καταστήματα. Είχαν σκοπό να φθάσουν σε κάποιο σημείον. Ευτυχώς υπεχώρησαν, με την επιμονήν των Ηνωμένων Εθνών και κάποιες πιέσεις εκ μέρους ημών. Δεν επιτρέπαμεν την ελευθέραν διακίνησιν. Δεν τους πειράζει και πολύ η μη ελευθέρα δκικακίνησις, διότι ούτως ή άλλως, οι Τούρκοι που μπαινοβγαίνουν πρέπει να έχουν την άδειαν των Τούρκων υπευθύνων. Επί πλέον ήσαν καμιά 400ριά Τούρκοι που πήγαιναν εις την Λευκωσίαν με την ευκαιρία του μπαϊραμίου, και δεν τους επιτρέπομεν, αλλ' είπομεν σε 2-3 ώρες να αρθή ο περιορισμός.

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Εχουν αποκάμει από την φιλανθρωπίαν σας.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Κακή είναι η φήμη, κ. Πρόεδρε.

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Είναι ψευδής φήμη;

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Ψευδής. Προσπάθησαν επίσης να παρουσιάσουν μίαν εικόνα λιμοκτονίας, που δεν συνέβαινε.

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Το γεγονός ότι επέζησαν το αποδεικνύει.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Το ότι επέζησαν αποδεικνύει ότι είχαν αρκετά τρόφιμα δι' αρκετάς ημέρας. Υπήρχε όμως μία δυσκολία όσον αφορά τη μεταφοράν των τροφίμων. Πολλοί Τούρκοι σωφέρ είχαν μείνει εις τον τουρκικόν τομέα με τα αυτοκίνητά των και δεν υπήρχον έξω, ώστε να μπορούν να εισάγουν τρόφιμα. Επιτρέψαμεν και βγήκαν από τον τουρκικόν τομέα με αυτά τα αυτοκίνητα. Ημείς δεν είχομεν καμμίαν πρόθεσιν διά προκλήσεις, διότι νομίζομεν ότι ο χρόνος τοπικώς εργάζεται εναντίον των Τούρκων. Δι' ημάς η ζωή συνεχίζεται. Εκείνοι υποφέρουν περισσότερο. Και δεν νομίζω ότι είναι μια ζωή ευχάριστος το να είναι κάπου και να έχουν το συσσίτιον των, χωρίς όμως να εργάζονται, εγκλωβισμένοι. Πέραν αυτού και ο χώρος που ελέγχουν είναι αρκετά μικρός, 1,65%. Αν αφαιρέσωμεν την κατωκημένην περιοχήν, την οποίαν ελέγχουν καθ' άπασαν την Κύπρον, δεν νομίζω ότι πρέπει να είναι πέραν των 6 τετραγωνικών μιλίων επί

συνόλου **3.500** περίπου.

Π. ΓΑΡΟΥΦΑΛΙΑΣ (Υπουργός Εθνικής Αμυνας): Ο δρόμος του Τέμπλους;

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Τον είχαν σταματήσει και τον τελείωσαν τώρα. Ήταν δύσκολο να τους σταματήσωμεν, διότι είναι μέσα εις τον χώρον που ελέγχουν. Δεν νομίζω ότι προσθέτει πολλά πράγματα διά τους Τούρκους. Αντί να περνούν από την Κυρήνεια, περνούν από άλλο μέρος για να φθάσουν στο Τέμπλος.

Από στρατιωτικής πλευράς, οπλισμόν έχουν, αποκλείεται όμως να έχουν βαρύν οπλισμόν, άρματα κλπ. Επίσης και να εισάγουν οπλισμόν εις την περιοχόν. Εκεί μπορεί να έχουν οπλισμόν κάτι περισσότερο από όσον θα εχρειάζοντο οι εκεί, τρόπον τινά, τούρκοι μαχηταί, αλλά δεν ημπορούν να τον διχτεύσουν εις άλλην περιοχόν. Τώρα, με την άρσιν των περιορισμών εις την Πάφον, Λεμεσόν και Λάρνακα, παρουσιάζεται ένα μεγάλο τμήμα της Κύπρου χωρίς κανένα περιορισμόν. Και δεν είχαμε τίποτε να χάσωμεν. Οι Τούρκοι μπορούσαν να μεταφέρουν οπλισμό από χωριό σε χωριό, η ποσότης όμως παραμένει η αυτή, ή να κάμουν ωρισμένους ανακατατάξεις εις τους άνδρας των. Από απόψεως εντυπώσεως το πράγμα ήτο πολύ καλό δι' ημάς. Και έχομεν τώρα και εν επιχείρημα. Ελεγαν οι Τούρκοι ότι υποφέρουν. Πόσοι είναι οι εγκλωβισμένοι; **30.000**. Οι υπόλοποι που κινούνται ελεύθεροι; Υποφέρουν οι εγκλωβισμένοι, διότι είναι υπό την "προστασίαν" της Τουρκοκυπριακής ηγεσίας. Οι άλλοι, που δεν είναι υπό την προστασίαν αυτήν, ζουν καλύτερα. Δι' αυτό εσκεπτόμην κάποτε να είπω, αλλ' ήτο πρόωρον ή μάλλον, δεν ήμην βέβαιος ότι θα ανταπεκρίνετο εις την πραγματικότητα: Δεν υπάρχει εσωτερικόν ζήτημα, υπάρχει μόνον θέμα ενώσεως. Αλλ' είπον: Μπας κι' έχομεν καμιά φασαρία εις το εσωτερικόν;

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Η σχέσις των δυνάμεων εσωτερικώς έχει κριθή, αλλά δεν ημπορείτε να κάμετε αφάιρεσιν του γεγονότος ότι υπάρχει τουρκικόν

κράτος, που ενδιαφέρεται. Επομένως δεν είσθε μόνοι. Εάν το θέμα ήτο μόνον εσωτερικόν θα είχε κριθή. Οπως ημείς λέγομεν εις τους "Τούρκους: Δεν ημπορείτε να κάμετε αφαιρέσιν της Κύπρου, διότι η Κύπρος υπάρχει ως μέλος των Ηνωμένων Εθνών, τοιουτοτρόπως και ημείς δεν δυνάμεθα να είπωμεν ότι είναι εσωτερικόν θέμα, όταν έξω υπάρχει Τουρκικόν κράτος, το οποίον επαγρυπνεί και το οποίον όταν σφίξουν τα πραγματα εις βάρος της τουρκικής μειονότητος, απειλεί να επέμβη. Και πως μία κατατυράννησις της τουρκικής μειονότητος δεν θα έχη αντίκτυπον εις τα Ηνωμένα Εθνη, όπου η χρηστή διοίκησις είναι προζυπόθεσις της αυτοδιαθέσεως; Υπάρχει επομένως, η απειλή του τουρκικού κράτους και υπάρχουν τα Ηνωμένα Εθνη, οι οποίοι είναι συντελεσταί διά την τελικήν έκβασιν. Δι' αυτό η εξέτασις του θέματος από εσωτερικήσ απόψεως είναι μία πλευρά, αλλ' όχι η μόνη.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Εάν οι Τούρκοι της Κύπρου δεν είχαν την ελπίδα ή δεν επίστευαν ότι θα επέμβη η Τουρκία, οπωσδήποτε δεν θα εκρατούσαν την σημερινήν στάσιν. Υπήρξαν περιπτώσεις που είχαν απογοητευθή και επίστευσαν ότι δεν θα επέμβη. Οι τούρκοι μετά την μάχην τότε του Πενταδακτύλου περίμεναν ότι κάτι έπρεπε να κάμη η Τουρκία. Όταν δεν επενέβη, η απογοήτευσις των ήτο πολύ μεγάλη. Σιγά, σιγά όμως επανέκτησαν κάποιο ηθικό, όταν έγιναν δηλώσεις στην Αγκυρα. Και τώρα δεν είναι πολύ υψηλόν το ηθικόν των, εν πάση περιπτώσει υπάρχουν Τούρκοι, οι οποίοι πιστεύουν ότι δεν θα γίνη επέμβασις και ότι άδικα ταλαιπωρούνται και δεν έρχονται εις συνεννόησιν μαζί μας. Υπάρχει και μερίς, η οποία ίσως να πιστεύω ότι, αν ανθέξουν, τελικώς η Τουρκία θα υποχρεωθή τρόπον τινά να επέμβη. Προτού φύγω, χθες, με πήρε εις το τηλέφωνο ο Ιχσάν Αλή, από την Πάφο, ο οποίος είχε στείλει γράμμα εις τον Ουργκιουπλού και του περιέγραφε την κατάστασιν. Ο Ιχσάν Αλή πιστεύει ειλικρινώς ότι η μειονότης κατατυραννείται από ωρισμένους ηγέτας της, οι οποίοι εξυπηρετούν ίδια συμφέροντα και φιλοδοξίας. Δεν είναι δε όργανον ο

Ιχσάν Αλή των Ελλήνων της Κύπρου ή της Κυβερνήσεως. Μου είπεν ότι ο Ουργκιουπλού είχε πη σε κάποιους ότι "έχει τρομερά βαρεθή μερικούς τουρκοκυπρίους ηγέτας, αλλ' έχει και αυτός τις εσωτερικές του δυσκολίες". Και μου λέγει ο Ιχσάν Αλή: "Πολλά πράγματα τα κάμνει όχι διότι πιστεύει εις την ορθότητα των ή το δίκαιον της πράξεως της, αλλά διότι έχει τις εσωτερικές της πιέσεις και δυσκολίες".

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Και αυτός είναι κίνδυνος, ότι έχομεν κυβέρνησιν αυτού του είδους εις την Τουρκίαν.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Ο δε Ινονού έχει περισσότερον ίσως μαζί του τον στρατόν παρά ο Ουργκιουπλού.

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Είχε κύρος.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Πέραν αυτού εθεωρείτο και ο άνθρωπος, που εβοήθησε και έφερε η επανάστασις εις την αρχήν. Είχε και εκείνος τας πιέσεις του, αλλά προσέκειτο περισσότερον φιλικώς προς αυτόν ο στρατός. Ο Ουργκιουπλού έχει και αυτός το κύρος του και την υποστήριξιν του κόμματος της Δικαιοσύνης, το οποίον πιθανώς μελλοντικώς να είναι και πλειοψηφία, εν πάση περιπτώσει όμως έχει τας αντιδράσεις του. Ο Υπουργός των Εξωτερικών του Καναδά κ. Μάρτιν μου εξέφρασε την προτίμησιν του προς τον Ινονού, ο οποίος κάποτε του είπε ότι "η Τουρκία δεν πρόκειται να κάμη πόλεμον".

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Πως ευρίσκετε τον Μάρτιν;

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Τον ενόμιζα χειρότερον απ' ό,τι τον βρήκα. Δεν τον εγνώριζα. Πάντως ωμίλησε μάλλον καλά. Είχαμε φιλικήν συνάντησιν, εις την οποίαν είχε μαζί του τον Καναδόν ύπατον Αρμοστήν και δύο άλλους συμβούλους. Μας είπεν ότι "η χώρα μας ενδιαφέρεται κυρίως δια την ειρήνην του τόπου. Και ότι ημείς είμεθα οι πρώτοι που ελάβομεν απόφασιν συμμετοχής εις την διεθνή δύναμιν. Είχαμε λέγει τέτοιες δυσκολίες, που κάποτε φοβήθηκα μήπως πέση η Κυβέρνησις. Δεν μπορούσαμε να στείλωμεν τους Καναδούς στρατιώτας και να μη έχουν δικαίωμα να

χρησιμοποιήσουν βίαν. Κατά τους πρώτους μήνας, ως Κυβέρνησις, ευρισκόμεθα εις πολύ δύσκολον θέσιν. Κατά τα άλλα, μου είπε, βεβαίως ενδιαφερόμεθα διά το ΝΑΤΟ, το οποίον θεωρούμεν ως μίαν γραμμήν αμύνης κατά τυχόν κομμουνιστικής προελάσεως. Μάλιστα, λέγει, εμείς εις τον Καναδά είχαμε ευαρεστηθή όταν σεις δεν είχατε δεχθή να εγκατασταθή εις την Κύπρον Νατοϊκή δύναμις. Αυτό μας διηυκόλυνε. Η ιδική σας άρνησις διηυκόλυνε τον σχηματισμόν δυνάμεως των Ηνωμένων Εθνών. Μας ενδιαφέρουν όμως, λέγει, αι σχέσεις μεταξύ δύο χωρών-μελών του ΝΑΤΟ. Ημείς, του είπα, δεν έχομεν αντινατοϊκόν πνεύμα, αλλά δεν ημπορεί να λυθή το Κυπριακόν με υπολογισμούς που να εξυπηρετούνται συμφέροντα του ΝΑΤΟ, αλλά να είναι αντίθετα προς τα συμφέροντα της Κύπρου και να μη αποτελούν μίαν δικαίαν λύσιν. Κατά την αντίληψιν μου, του είπα, αν το ΝΑΤΟ ασχοληθή με το Κυπριακόν, θα πρέπει να είναι μόνον διά να ασκήση την επιρροήν του, ώστε δύο χώραι μέλη του ΝΑΤΟ να μη έλθουν εις πόλεμον και να είπη ότι ο πόλεμος απαγορεύεται. Διότι δεν ημπορούν να έλθουν εις πόλεμον, χρησιμοποιούσαι και αι δύο όπλα του ΝΑΤΟ, τα οποία τους εδόθησαν όχι διά να αλληλοσκοτωθούν, αλλά διά να αντιμετωπίσουν εχθρούς του ΝΑΤΟ. Εάν τοιαύτη απόφασις, είπα, ληφθή και γίνη αποδεκτή από την Ελλάδα και την Τουρκίαν, θα είναι μία μεγάλη βοήθεια διά την λύσιν του προβλήματος. Εγώ, του είπα, δεν πιστεύω εις λύσιν του προβλήματος διά της βίας. Του είπα τι είναι το χειρότερον; Να επιτεθή κατά της Κύπρου η Τουρκία ή κατά της Ελλάδος; Θα μας βομβαρδίσουν, θα κάμουν εισβολήν, διχοτόμησιν. Δεν ημπορεί όμως αυτό να είναι λύσις εφόσον έρχεται εις αντίθεσιν με την θέλησιν του λαού. Ημείς, του είπα, με τα ολίγα όπλα που έχομεν θα αντισταθώμεν και δεν είμεθα διατεθειμένοι να δεχθώμεν λύσιν μη δημοκρατικήν. Του είπα διά τους Τουρκοκυπρίους, ότι είμεθα πρόθυμοι να έλθωμεν εις συνομιλίαν, αι οποίαι θα αφορούν τα δικαιώματα της τουρκικής μειονότητας. Και ότι, επίσης, είμεθα πρόθυμοι, πέραν

των ίσων δικαιωμάτων, που θα έχουν με τους Έλληνες, να τους δώσωμε και ωρισμένα προνόμια. Αυτά είμεθα διατεθεμένοι να τα συζητήσωμεν, ως και τον τρόπον κατοχυρώσεως των μειονοτικών δικαιωμάτων. Μου είπεν ότι "η Τουρκία θέλει συνομιλίας μετά της Ελλάδος" και ότι "δεν ξέρω εις τι ημπορεί να βλάψουν αυτά αι συνομιλίας". Ημείς, του είπα, δεν έχομεν κανένα λόγον να έχωμεν αντιρρήσεις διά τιαύτας συνομιλίας προκειμένου όμως βάσις των συνομιλιών να είναι η Ένωσις. Αν πρόκειται Ελλάς και Τουρκία να συνομολογήσουν περί του ποία θα είναι η εν Κύπρω συνταγματική διάρθρωσις, εγώ δεν το δέχομαι αυτό. Εκείνο, εφ' όσον τίθεται ως χωριστόν θέμα, αφορά τους Έλληνες και Τούρκους της Κύπρου. Αλλ' αν η χώρα μεθ' ης προκειται να ενωθούμε, επειδή έχει τας αντιδράσεις μιας συμμάχου χώρας, θέλη να κάμη συνομιλίας, δεν νομίζω ότι έχομεν δικαίωμα ημείς να αντιταχθώμεν τρόπον τινά.

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Διά την συμπεφωνημένην Ένωσιν.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Μάλιστα. Και του λέγω: Το θέμα δεν είναι να γίνουν συνομιλίας, αλλά και να καταλήξουν κάπου. Υπό τας συνεχείς απειλάς της Τουρκίας δεν ξεύρω αν είναι δυνατάί συνομιλίας και κατά πόσον θα κατέληγον εις αποτελέσματα.

Πάντως, προσωπικώς, μου έδωσε την εντύπωσιν ότι είχε πολλήν κατανόησιν και ότι αδίκως είχε παρεξηγηθή εις το παρελθόν. Και από την συνομιλίαν μας και από την πρότασιν του και από τις δηλώσεις του προς τους δημοσιογράφους αυτήν την εντύπωσιν μου έδωσε.

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Υποθέτω, ότι τούτων ούτως εχόντων καίριον θέμα είναι σήμερον η χάραξις πορείας διά το μέλλον. Εισερχόμεθα εις νέαν ιστορικήν περίοδον. Όταν ήλθεν ο Ατσεσον είπομεν ότι ημείς δεν αλλάζομεν τον Μεσολαβητήν, ο οποίος ημπορεί να χρησιμοποιήση όσα μέτρα θέλει. Τώρα η αποστολή του μεσολαβητού έληξε, με σύστασιν περαιτέρω συνομιλιών. Δημιουργείται, συνεπώς, χρέος

χαράξεως νέας γραμμής. Δύο είναι τα δεδομένα της σημερινής καταστάσεως: Πρώτον, το νεκρόν σημείον της υποθέσεως. Και, δεύτερον η ανάγκη πρωτοβουλιών εις τρόπον ώστε η έξοδος από το νεκρόν σημείον να είναι ευμενεστέρα και να μη ριμουλκηθώμεν από δυσμενείς πρωτοβουλίας άλλων. Επομένως έχομεν να συζητήσωμεν με τον Μακαριώτατον το θέμα της μεθόδου, διότι κάτι πρέπει να κάμωμεν και δεύτερον, το θέμα των προβλέψεων διά την έκβασιν, διά να ίδωμεν εις ποίας βοηθείας ημπορούμεν να στηριχθώμεν και συνεπώς, ποία η ενδεδδειγμένη πορεία, την οποίαν πρέπει να μεθοδεύσωμεν. Ταύτα δε πάντα και με τα δεδομένα της τουρκικής εσωτερικής καταστάσεως. Διότι δι' ημάς, διά την Ελλάδα, δεν υπάρχει εσωτερικόν πρόβλημα. Η στερεότης της Κυβερνήσεως είναι απόλυτος. Και ολόκληρον το Έθνος, έστω και αν η Αντιπολίτευσις φλυαρή κάποτε, ευρίσκεται ηνωμένον υπό την σημαίαν της Ενώσεως, πρόθυμον εις πάσαν θυσίαν. Αλλ' εις την ευθύνην των ηγετών απόκειται η εκλογή των μέσων του αγώνος.

Εισερχόμεθα λοιπόν εις νέαν περίοδον και ευρισκόμεθα ενώπιον καταστάσεως εντός της Τουρκίας περίπου ανευθύνου, κατά τας ιδικάς μου πληροφορίας. Αξιόλογος ο Ουργκιουπλού, δεν θέλει πόλεμον, αλλ' είναι 4 κόμματα εις την Κυβέρνησιν, τα οποία πλειοδοτούν εις εξετάσεις απέναντι του στρατού και έχομεν καθημερινώς απειλάς. Τώρα πλέον οφείλομεν να λάβωμεν υπευθύνως θέσιν απέναντι του θέματος των συνομιλιών με την Τουρκίαν. Δεν έχω δεχθή συνομιλίας με την Τουρκίαν από την πρώτην φοράν, που επήγα εις την Αμερικήν. Δεν υπάρχει τίποτε ατυχέστερον από το να απομονωθώμεν εις συζητήσεις με την Τουρκίαν. Και αν ηθέλαμεν μίαν μηχανικην απόδειξιν της ορθότητος της γραμμής αυτής, είναι η εμμονή της Τουρκίας εις το αντίθετον. Η απομόνωσις οδηγεί εις το να είναι συντελεστής της αποφάσεως η δυναμική σχέσις των δύο. Και ημείς δυναμικώς είμεθα ασθενέστεροι. Εχομεν όμως ωρισμένας ηθικάς δυνάμεις, αι οποίαι μας δημιουργούν υπεροχήν. Ποία

είναι αι ηθικαί δυνάμεις που μας συμπαρίστανται εις τον αγώνα; Οτι υπάρχει Κύπρος. Είναι κράτος. Οπως έλεγα και εις τον πρεσβευτήν της Τουρκίας. Κάμνετε αφάιρεσιν παγματικότητος. Η Κύπρος είναι κράτος μέλος των Ηνωμένων Εθνών, πώς τρίτοι θα διαχειρισθούν τας τύχας του;

Δεύτερον, είναι ελληνική νήσος. Και τρίτον, τα Ηνωμένα Εθνη είναι ο θεματοφύλαξ αυτού του ιδεώδους, του δικαιώματος της αυτοδιαθέσεως των λαών. Πώς θα κάμωμεν λοιπόν αφάιρεσιν της παγματικότητος, της Κύπρου, ως κράτος, της πλειοψηφίας της Ελληνικής και του Μεσολαβητού των Ηνωμένων Εθνών, τα οποία είναι ο θεματοφύλαξ αυτών των ηθικών ενοιών; Το βαρύτερον σφάλμα της Ελλάδος θα ήτο να αποξενωθή από την συμμαχίαν αυτών των ηθικών δυνάμεων. Δι' αυτό απέκλεισα ευθύς εξ αρχής τον διάλογον Ελλάδος και Τουρκίας. Δεύτερον, διότι μας ζητούν να κάμωμεν διάλογον; Διά να μας απομονώσουν, να μας δώσουν ένα τελεσίγραφον και να μας είπουν: Επάνοδος εις την Ζυρίχιν. Αποχώρησις του στρατού σας. Ημείς θα απαντήσωμεν: Η έκθεσις λέγει ότι είναι ανεφάρμοστοι αι συνθήκαι. Ο στραστός μας επήγε διά την άμυναν, επειδή απελείται. Εκείνοι θα είπουν ότι η ύπαρξις του στρατού μας αποτελεί την επίθεσιν εναντίον των Τουρκοκυπρίων και εκείνη, η Τουρκία θα αναλάβη την άμυναν. Και θα επακολουθήση η ρίξις. Επομένως, ο διάλογος δεν οδηγεί εις συνεννόησιν, αλλά εις ρήξιν. Χρειάζεται να μη είναι εντελώς μόνοι αυτοί που είναι υποψήφιοι συμπλοκής.

Το θέμα επομένως, είναι ότι οι μεν δύο κατά την γνώμην μου, ουδέποτε είναι δυνατόν να συμφωνήσουν. Ομως, εφόσον ο Μεσολαβητής υποδεικνύει συνομιλίας και πλέον άλλος δρόμος δεν υπάρχει και θέλομεν να είμεθα συνεπείς προς την γραμμή των Ηνωμένων Εθνών, οφείλομεν να ανταποκριθώμεν εις την σύστασιν του μεσολαβητού διά την περαιτέρω διαχείρισιν του θέματος.

Και τώρα, ποία είναι τα δεδομένα διά την λύσιν.

Το ΝΑΤΟ δεν είναι φιλικόν. Οι ανατολικοί, ο Μακαριώτατος εις συνέντευξιν του είπεν ότι η Μόσχα δεν ευνοεί την Ενωσιν. Η Μόσχα, λοιπόν, δεν ευνοεί την Ενωσιν. Το ΝΑΤΟ είναι φιλότουρκον. Τούτων δεδομένων γεννάται ζήτημα διαχειρίσεως. Ο πάγιος σκοπός είναι γνωστός. Ποία όμως μέσα προσφέρουν αι σημεριναί περιστάσεις διά την πραγμάτωσιν αυτού του αγώνος μετά το νεκρόν σημείον, το οποίον υπαγορεύει πρωτοβολίας ιδικός μας.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Τετράγωνη λογική και πειθώ. Ο Μάρτιν είχεν είπει ότι κατά την γνώμην του, πιθανώς και να μη γίνουν εκλογαί εις την Τουρκίαν. Οσον αφορά δε το ΝΑΤΟ, είπεν, ότι η Τουρκία ίσως θα ήθελε συζήτησιν αλλ' ουχί και απόφασιν. Ως αντιλαμβάνομαι, θέλει συζήτησιν διά να δοθή ευκαιρία να κατηγορήση την Ελλάδα, όχι διά λύσιν του θέματος, όχι δι' απόφασιν.

Π. ΓΑΡΟΥΦΑΛΙΑΣ: Ελαβα τηλεγράφημα του μονίμου αντιπροσώπου εις το ΝΑΤΟ, ότι ελήφθη απόφασιν να φέρουν το Κυπριακόν και εις την σύσκεψιν των Υπουργών Εθνικής Αμύνης του ΝΑΤΟ, εις το Παρίσι, της 31ης Μαΐου. Θα το φέρον υπό τον τίτλον "πολιτική επισκόπησις της καταστάσεως" και ως θέμα ενδιαφέρον την στρατηγικήν του ΝΑΤΟ.

Σ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ (αντιπρόεδρος Κυβερνήσεως): Μακαριώτατε, βλέπομεν ότι κρατείτε την σημαίαν της Ενώσεως υψηλά και αυτό μας χαροποιεί. Διερωτώμαι όμως αν έπειτα απ' ό,τι έγινε, υπογραφή των συνθηκών της Ζυρίχης και συγκυριαρχία των Τούρκων, αν είναι δυνατόν να φθάσωμεν εις την Ενωσιν λέγοντες ότι "δεν θα σας δώσωμεν κανένα αντάλλαγμα;"

Δεύτερον, θα σταθώμεν εις ενδιάμεσον λύσινη;

Και τρίτον, όταν δεν θέλετε να δώσετε εν αντάλλαγμα, θα ημπορέσετε να φθάσετε εις την πραγματοποίησιν της Ενώσεως χωρίς να υπολογίζετε εις ανταλλάγματα και εν τοιαύτη περιπτώσει- απλώς θέτω το θέμα- πως θα προχωρήσετε; Εχετε κανένα σχέδιον, το οποίον να λέγη "θα προχωρήσωμεν έως εκεί" ή πού θα οπισθοχωρήσωμεν; Εάν είπητε ότι

παραμερίζομεν την Ενωσιν, αλλάζει το πράγμα. Αλλά και τότε χρειάζεται άλλο σχέδιον. Εως πού θα πάτε; Διά την καθυσύχασιν της συνειδήσεως μας θέτω αυτό το θέμα.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Θα διαφωνήσωμεν επί μερικών απόψεων ως προς την συμφωνίαν της Ζυρίχης, διότι είμαι εκ των υπογραψάντων. Νομίζω ειλικρινά ότι, υπό τας τότε συνθήκας, δεν ημπορούσαμεν να κάμωμεν άλλο. Εξακολουθώ μέχρι τούδε να το πιστεύω και να λέγω, ότι αν τότε δεν υπέγραφα, ίσως να επέβαλλα διχοτόμησιν.

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Δεν γνωρίζω αν εις τας συμφωνίας αυτάς, αι οποίαι, όπως λέγετε, υπηγορεύθησαν από την ανάγκην, ήτο απαραίτητος ο όρος της παρουσίας Τουρκικού Κράτους εις την Κύπρον.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Είναι από τα σημεία, τα οποία περισσότερο παντός άλλου με είχον καταθλίψει τότε. Ξεκινούμεν όμως από αυτάς τας συμφωνίας, οι οποίες δεν εκφράζουν ελευθέραν θέλησιν, αλλ' επεβλήθησαν, και οι τούρκοι λέγουν: Υπάρχει υποχρέωσις και πρέπει να την σεβασθήτε. "Έχω την γνώμην ότι και οι Τούρκοι δεν θα ήθελαν να πάνε πίσω εις την Ζυρίχην, διότι η Ζυριχη θέλει κάποιαν καλήν θέλησιν και από τις δυο πλευρές, διά να λειτουργήση. Οι Τούρκοι δεν θέλουν να πάνε πίσω, το είπαν και φανερά: Αν πάμε πίσω, σ' ωρισμένες περιπτώσεις θα λήη Βέτο ο Κουτσιούκ κλπ, είναι όμως θέματα εις τα οποία είναι η πλειοψηφία, η οποία θα δώση απόφασιν. Οπωσδήποτε τα επικαλούνται αυτά και είναι ηθικόν υπέρ αυτών έρεισμα, δεν το παραγνωρίζομεν. Όπως δεν παραγνωρίζομεν επίσης και τις δυσκολίες της Ενώσεως. Η Τουρκία, αν συζητήσωμεν μαζί της, σου λέγει: Δεν την δέχομαι εγώ την Ενωσιν. Τι θα κάμωμεν τότε ημείς; Θα την κάμωμεν χωρίς να ληφθή υπ' όψιν η τουρκική αντίδρασις, έχοντες όμως υπ' όψιν και ενδεχομένας συνεπειάς; Ημπορεί να μη γίνη και τίποτε, ημπορεί να είναι και συνέπειαι όχι καλαί.

Προσωπικώς, διά να είμαι ειλικρινής, ευρίσκομαι εις πολύ δύσκολον θέσιν και, θα έλεγα, εις σημαντικόν βαθμόν, υπό κατηγορίαν. Και με θλίβει βαθύτατα όταν ακούω να λέγεται ή να γράφεται ότι "ο Μακάριος δεν θέλει την Ενωσιν ή είναι ανθενωτικός". Είμαι ευτυχής ότι και τότε, εις το Λονδίνον, ωρισμένα παρατηρήσεις μου και προσπάθειαι διά την βελτίωσιν των συνθηκών δεν επέτυχον. Διότι, αν ήσαν καλύτερες εκείνες οι Συμφωνίες, δεν θα είχαμε σήμερα το μεγάλο ηθικόν έρεισμα να πούμε, ότι δεν μπορούμε να προχωρήσωμεν μ' αυτές τις Συμφωνίες. Και αισθάμομαι, επαναλαμβάνω, πολλήν πικρίαν όταν ακούω ότι ο Μακάριος είναι ανθενωτικός. Εις λόγους, εις έργα, που το απέδειξα; Πρέπει να καώ ως βουδιστής καλόγηρος, διά να αποδείξω τα ενωτικά μου αισθήματα; Και μάλιστα επειδή πολλές φορές γίνεται συζήτησις μεταξύ των πολιτικών κύκλων επί του θέματος της Ενώσεως, θέλω την όλην πρωτοβουλίαν να την έχη η ελληνική κυβέρνησις, διότι δεν παρεξηγείται. Δεν μπορούν να είπουν ότι ο Παπανδρέου είναι ανθενωτικός, ενώ διά τον Μακάριον μπορούν.

Λοιπόν, Ενωσις με ανταλλάγματα. Εξαρτάται τι είδους ανταλλάγματα και πως θα οδηγηθώμεν εις σημείον, ώστε τα ανταλλάγματα να είναι ελάχιστα. Διότι αν αι συνθήκαι είναι όχι καλά δι' ημάς, τα ανταλλάγματα πρέπει να είναι μεγαλύτερα. Δι' αυτό, όταν ήλθε το σχέδιον Ατσεσον, περί Ενώσεως μιλούσε, αλλά την Ενωσιν αυτήν μπορούσαμε να την έχωμεν ανά πάσαν στιγμήν. Το ΝΑΤΟ να έχη βάσιν εις την Κύπρον, με αντάλλαγμα την Ενωσιν. Είναι μία λύσις, όταν η Ελλάς είναι μέλος του ΝΑΤΟ. Το θέμα όμως είναι, και από απόψεως χειρισμού, το επιτυχάνεις αυτό; Αν το προτείνης και μετά σου είπουν "όχι δεν μας ενδιαφέρει να υπάρχη βάσις εκεί", από διαπραγματευτικής πλευράς χάνεται το ζήτημα. Κάποτε συζητούσαμε με τους Αμερικανούς και είπα "αν δεν υπήρχαν αγγλικαί βάσεις ή αι αγγλικαί βάσεις εγίνοντο βάσεις του ΝΑΤΟ, κατά πόσον προτιμούσαν την Ενωσιν; Απήντησαν:

Δεν μας ενδιαφέρει να υπάρχουν βάσεις του ΝΑΤΟ, εις την Κύπρον. Υπάρχουν αγγλικαί βάσεις, τας οποίας δύναται να χρησιμοποιήση το ΝΑΤΟ, και επομένως δεν μπορούμε να το θεωρήσωμεν αυτό εκ μέρους σας ως κάποιαν υποχώρησιν".

Ποία η έκτασις και το είδος αυτών των ανταλλαγμάτων διά την Ενωσιν. Αν η Τουρκία νομίση ή πιστεύση ότι η Κύπρος είτε ούτος, είτε άλλως, είναι χαμένη δι' αυτήν, δεν πρόκειται να επιτύχη ούτε διχοτόμησιν, ούτε ομοσπονδίαν, έχω την γνώμην ότι τότε τα ανταλλάγματα πρέπει να είναι λίγα. Εγώ δε πιστεύω, άλλο το θέμα αν δι' εσωτερικούς λόγους η Τουρκία δεν ημπορεί να αγνοήση το ζήτημα, ότι την Τουρκίαν, από απόψεως ασφαλείας, την συμφέρει μία Κύπρος ηνωμένη με την Ελλάδα, παρά μία ανεξάρτητος Κύπρος, η οποία ημπορεί να υφίσταται πολλές επιδράσεις. Και στο κάτω, κάτω, εις μίαν ανεξάρτητον Κύπρον, οι Τουρκοκύπριοι ημπορεί να έχουν ωρισμένα προνόμια, διότι η μερίς δεν μπορούμε να τους δώσωμεν περισσότερα διότι είναι το ένα πέμπτο του πληθυσμού, ενώ αν είναι το ένα εικοστό δεν μας πειράζει και πολύ.

Όσον αφορά τα ανταλλάγματα, είναι δύσκολον να είπω τι ανταλλάγματα είναι δυνατόν να δοθούν.

Σ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ: Τουλάχιστον είπατε μας "έχομεν ένα σχέδιον, θα προχωρήσωμεν έως εκεί". Πάντως διαπιστώνετε ότι Ενωσις άνευ όρων δεν γίνεται. Από εκεί και πέρα ημείς αρκούμεθα εις αυτό, ότι "έχομεν κάποιο σχέδιον να ξεύρωμεν έως πού θα προχωρήσωμεν". Επειδή με τον Ουργκιουπλού είχομεν μίαν συνεργασίαν λέγει τούτο: "Μας λέγετε ότι θα μας δώσετε τούτο ή εκείνο. Υπήρχον αι συνθήκαι, τις παρεβιάσατε. Τα δίδετε και κατόπιν τα παίρνετε. Θέλομεν μίαν εξασφάλισιν απτήν ότι εκείνα που θα μας δώσετε δεν θα τα πάρετε". Πάντως με όσα μας είπατε αναγνωρίζετε ότι δεν ημπορεί να γίνη Ενωσις χωρίς να σκεφθούμε προηγουμένως ένα μελετημένο "έως που θα πάμε". Το πράγμα θα το σκεφθήτε σεις και αν θα

καταλήξετε επ' αυτού εις ένα συμπέρασμα, και ημείς θα είμεθα απόλυτα ικανοποιημένοι και βέβαιοι διά το μέλλον.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Αυτά που λέγετε είναι μία διαπίστωσις της ωμής πραγματικότητος. Παρακολουθώ τον Τύπον, ο οποίος εις την μεγάλην του μερίδα κάμνει μίαν κριτικήν και λέγει το καλόν ή τας δυσκολίας, χωρίς να λέγη και κάτι το εποικοδομητικόν, εισηγούμεθα τούτο. Π.χ. συνομιλίας, ανεξαρτήτως του τι θα βγή από αυτάς. Εγώ είμαι υποχρεωμένος, και πριν και τώρα, να συνεργάζομαι με την εκάστοτε ελληνικήν Κυβέρνησιν. Παρακαλώ κ. Πρόεδρε να μη σας ξενίση το "εκάστοτε"...

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Είμαι βέβαιος ότι ανεφάρετο εις το παρελθόν.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Λέγει ο Τύπος: Το Έθνος ενιαίον και κέντρον αι Αθήναι. Όταν λέγη "αι Αθήναι" βάσις δι' εμέ είναι η κυβέρνησις, η ελληνική. Και με αυτήν θα συνεργασθώ. Και περισσοτέραν πρωτοβουλίαν εις το θέμα της Ενώσεως έχει η Ελληνική Κυβέρνησις. Αν είπη εις εμέ, λόγω της λεπτότητος της θέσεως εις την οποίαν ευρίσκομαι, αν μου είπη υπεθύνας ο κ. Πρόεδρος της Κυβερνήσεως: Κήρυξε την Ενωσιν, εγώ θα την κηρύξω.

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Υπό τας σημερινάς συνθήκας κήρυξις της Ενώσεως σημαίνει πόλεμον. Και πόλεμος σημαίνει όχι πραγματοποίησιν αλλά ενταφιασμόν της Ενώσεως. Πρέπει να πραγματοποιήσωμεν την Ενωσιν, αλλά και να αποφύγωμεν τον πόλεμον, του οποίου αποτέλεσμα θα είναι ο ενταφιασμός της Ενώσεως και η σφαγή εις την Κύπρον, την Θράκην και την Πόλην. Μόνον υπό μίαν προϋπόθεσιν ένας πόλεμος θα ήτο δυνατόν να οδηγήση εις την Ενωσιν, υπό την προϋπόθεσιν της συντριπτικής νίκης της Ελλάδος και της Τουρκίας. Αλλά με τα σημερινά δεδομένα τούτο αποκλείεται. Αντιθέτως, το τίμημα θα είναι σκληρότατον, και ταυτοχρόνως ενταφιασμός της Ενώσεως. Κατεχόμεθα, από αυτό το αίσθημα, το οποίον δεν είναι φόβος, αλλά

πρόβλεψις. Εάν δεχθώμεν απρόκλητον επίθεσιν, να αντισταθώμεν, όπως επράξαμεν και κατά του φασισμού. Η παλληκαριά και η φιλοτιμία του Έθνους είναι αμείωτος. Δι' αυτό ήτο συνεχής η έκκλησις μας προς δημιουργίαν συνθηκών ειρηνεύσεως, ώστε όπως είπα, και εις τον τούρκον πρέσβην, να μην υπάρξη ούτε πρόφασις και παρεξήγησις.

Συμπεραίνω: Χαίρω δι' αυτά που αντιηλλάγησαν με τον κ. Αντιπρόεδρον. Είχατε ξεκινήσει με το αίτημα "Ενωσις άνευ όρων" όταν έγινε η μεσολάβησις Ατσεσον. Θέλω να διασαφηνίσω την υπόθεσιν αυτήν. Η πρότασις Ατσεσον ήτο μίσθωσις. Η τελική τουρκική απαίτησις ήτο κυριαρχία εις την Καρπασίαν.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ (Υπουργός Εξωτερικών)
Ημείς είχομεν διαφωνίαν όσον αφορά τον χρόνον της μισθώσεως.

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Τότε διεκηρύξατε "Ενωσις άνευ όρων". Όμως επιβεβαιώνετε και τώρα, ότι η Σοβιετική Ενωσις δεν ευνοεί την Ενωσιν. Πρέπει, λοιπόν να κάμωμεν επανεξετάσιν των θετικών δεδομένων της καταστάσεως.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Είπον ότι εσημείωσε πρόοδον το ζήτημα διότι το τι γίνεται εις την Κύπρον έχει τον αντίκτυπον του επί των τουρκικών απόψεων. Εάν είμεθα προς στιγμήν διατεθειμένοι να συζητήσωμεν όρους με τους Τούρκους σήμερα είμεθα εις καλυτέραν θέσιν απ' ότι προ ενός έτους ή 6 μηνών. Εως τώρα δημιουργούμεν εις την Κύπρον και τετελεσμένα, τρόπον τινά, γεγονότα. Μέχρι σήμερα δεν ήσαν μεγάλοι οι κίνδυνοι. Εφθάσαμεν εις το χείλος του κρημνού, δεν ευρεθήκαμεν όμως εις το κενόν.

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Το να παίζη κανείς διαρκώς με την φωτιά περιέχει κίνδυνον.

Σ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ: Μίαν παρατήρησιν και μίαν ευχήν θα ήθελα να κάμω Μακαριώτατε. Βλέπομεν ότι χρειάζεται κοινή γραμμή, κοινόν πρόγραμμα. Μαζί να προχωρήτε, μαζί να υποχωρήτε. Εις την περίπτωσιν όμως των προτάσεων Ατσεσον δεν συνέβη αυτό. Διότι,

πρώτον δεν τας εγνωρίζατε, δεν ήσαν αι πραγματικά και, δεύτερον εξεδηλώθητε προτού συνεννοηθήτε με την Αθήνα.

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Εκάματε δηλώσεις βαρυτάτας εναντίον των προτάσεων.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Την πρότασιν Αρτισεσον διά πρώτην φοράν συνέβη να σας την στείλουν την παραμονήν της αφίξεως μου εις τας Αθήνας.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Αυτά αφεώρων τα διοικητικά μέτρα. Οσον αφορά την βάσιν, αυτά δεν ήσαν τότε. Σας έδειξα το τηλεγραφήμα, που εστείλαμεν εις την Γενεύην και ελέγομαν ότι τα περί καντονίων τα απορρίπτομεν.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Όταν εγώ ωμίλησα διά σχέδιον Ατισεσον ήταν αφού ήδη συνωμιλήσαμεν και το είχατε απορρίψει και μου εδείξατε και τηλεγράφημα που εστείλατε.

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Ημείς το είχαμεν απορρίψει αποβλέποντες εις βελτίωσιν των όρων. Επηγαίναμεν δι' ολιγώτερον χρόνον και ολιγώτερον χώρον. Δεν το απορρίψαμεν κατ' αρχήν. Την κυριαρχίαν απερρίψαμεν.

Σ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ: Εγώ επεσήμανα την διαφοράν, διότι ανεξαρτήτως των λεπτομερειών, σήμερα εμφανίζονται **300** τετρ. μίλια ενώ ήσαν **200**- θέλομεν να κάμετε κοινόν πρόγραμμα και να προχωρήτε ή να υποχωρήτε καζί. Είπατε ότι "αν θέλη ο Παπανδρέου, κηρύσσω αμέσως την Ενωσιν". Προς Θεού, αυτό το πράγμα ποτέ. Μαζί θα το αποφασίσετε.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Δεν πρόκειται, επί σοβαρών θεμάτων να ενεργήσωμεν εν διαφωνία ή άνευ συνεννοήσεως με την Ελληνικήν Κυβέρνησιν.

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Εις την Μόσχαν ήτο ιδική σας επιμονή να πάτε.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Θα είπω και δι' αυτό. Εκείνο που εδημιούργησε ωρισμένας παρεξηγήσεις αφωρούσε τις εκεί στρατιωτικές επιχειρήσεις. Αντιδρούσαμεν. Δεν ημπορούσαν να ξεύρου καλά εδώ τι είχε γίνει εκεί, και συνέβαιναν τέτοιες παρεξηγήσεις. Ακόμα, σχετικώς με την μάχη της Μανσούρας, εις την

πραγματικότητα δεν είχαμε μελετήσει εν ψυχρώ να κάμωμεν επιχειρήσεις. Επειδή όμως οι Τούρκοι προχωρούσαν, είπαμε να στείλωμε δυο λόχους να περικυκλώσουν την περιοχή. Μας είδαν σε μια κορυφή, έβαλαν ενατίον μας. Ήταν κάτι, δηλαδή, εκτός σχεδίου. Υπέστημεν τον βομβαρδισμόν, ευτυχώς πόλεμος δεν έγινε. Εκ των υστέρων είπαμε: "Καλά που έγινε αυτή η μάχη, έστω και με δυνατότητες τρομερών συνεπειών, διότι σήμερα οι Τούρκοι θα συνώρευαν με την θάλασσα και θα ήσαν δυνατοί".

Π. ΓΑΡΟΥΦΑΛΙΑΣ: Πόλεμος δεν έγινε. Και αυτό οφείλεται εις την ψυχραιμίαν της ελληνικής Κυβερνήσεως, την οποίαν όμως επλήρωσε με τεράστιαν καταστροφήν της δημοτικότητος της και εις την Ελλάδα και εις την Κύπρον.

Εις το σημείον αυτό ελύθη η συνεδρίασις".